

**“NOMODDIY MADANIY
MEROSNI TA'LIM
TIZIMIGA TATBIQ
ETISH”**

3. Gomer, Odesi Y. Perevod s drevnegrecheskogo V. Iukovskogo. — M.: Pravda, 1985. — 320 s.
4. Grinser. Epos drevnogo mira // Tipologiya i vzaimosvyazi literaturi drevnogo mira. — M.: Nauka, 1971. — S. 134–205.
5. Dyakonov I. M. Epos o Gilgameshe // Epos o «Gilgameshe». — M.: Nauka, 1961. — S. 91–143.
6. Lord Albert. Skazitel. — M.: Vostochnaya literatura, 1994. — 368 s.
7. Mirzayev T. Xalq baxshlarining epik repertuari. — Toshkent: Fan, 1979. — 152 bet.
8. Reihl, Karl. *Singing The Past: Turkic and Medieval Heroic Poetry*. — Ithaca—London: Cornell University Press, 2000.
9. Reihl, Karl. *Uzbek Epic Poetry: Tradition and Poetic Diction // Traditions of Heroic and Epic Poetry. Vol. II*. Ed. by J. B. — Hainsworth, London, 1980–1989. — S. 94–120.
10. Saidov M. O'zbek dostonlarida badiiy mahorat. — Toshkent: Fan, 1969. — 264 b.
11. Ekiçi, Metin. Türk dünyasında Köroğlu. — Ankara: Akçag, 2004. — 368 s.

TABIAT VA KOINOTGA OID BILIM VA URF-ODATLAR HAQIDA UMUMIY BILIMLARNING TARIXIY ASOSLARI

N. Isakulova,
O'zDJTU dotsenti, pedagogika fanlari doktori

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2010-yil 7-oktabrdagi 222-sonli “2010–2020-yillarda nomoddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish, asrash, targ'ib qilish va ulardan foydalanish davlat dasturini tasdiqlash to'g'risida”gi qarorida “Nomoddiy madaniy merosni ilmiy jihatdan o'rganish va tadqiqot ishlari tashkil etish” deb belgilab berilgan. Bu esa nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish masalalarini har tomonlama chuqur o'rganilish va tadqiq etish uchun sharoit yaratadi. Bizga ma'lumki, nomoddiy madaniy meros o'zlikni namoyon etishning og'zaki an'analari va shakllari, ijro san'ati, jamiyatning urf-odatlari, marosimlari, bayramlari, tabiat va koinotga oid bilim va odatlar hamda an'anaviy hunarmandchilik bilan bog'liq bilim va ko'nikmalarda namoyon bo'ladi [1, B.5].

Insonning bilish qobiliyati cheklanmagan, lekin har bir aniq tarixiy davrdagi bilish imkoniyatlari cheklangan. Bilish — bu, moddiy olamning inson ongida in'ikos etish jarayoni. Shu bois insonni qurshab turgan tabiat, uning vujudga kelishi va rivojlanishi qonuniyatlarini fahmlash ilmiy bilish

amaliyotida katta ahamiyat kasb etadi. Tabiat doimiy harakatda, to'xtovsiz o'zgarishi va rivojlanishi sababli kishilik jamiyati moddiy olam tadriijiy taraqqiyotining qonuniy mahsuli. Jamiyat — tabiatning tarkibiy qismi. Tabiat, inson va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqadorliklar mavjud bo'lgani uchun jamiyat taraqqiyotining turli davrlarida inson bilan tabiiy muhit o'rtasidagi munosabatlar turlicha kechgan. Tabiatda hamma narsa foydali ekanligini faylasuf Monten shunday ta'riflagan: «Tabiatda hech narsa foydasiz emas. Hatto foydasizlikning o'zi ham foydalidir» [6, B.234].

Tabiat va koinotga oid bilim va urf-odatlar yo'nalishi insoniyatning tabiat va koinot bilan uyg'unligini ta'minlash borasidagi bilim va malakalarni o'z ichiga oladi. An'anaviy xalq taqvimlari, kunning botishiga qarab kelgusi kunning qanday kelishini aytib berish, oying turishiga qarab keyingi oying taxminiy ob-havosini aniqlash, hayvonlar harakatiga qarab to'y beradigan voqealarni bashorat qilish, quduq qazish o'rni yoki insonat qurish joyini aniqlash, kasblar bilan bog'liq an'anaviy bilim va ko'nikmalar (milliy sartaroshlik, an'anaviy tabibchilik, imoratsozlik, muzabakat), pazandachilik yo'nalishlarida turli xil milliy taomlarni tayyorlash uslublari (tandir kabob, g'ilmindi, cho'pehima, hijjon va boshqa hindularga xo'lgan taomlarni tayyorlash)ni o'z ichiga oladi.

Tabiat xos bo'lgan taomlarni beradigan bo'lsak tabiat tushunchasi keng ma'noda falsafiy tushunchalardan biridir. Tabiat benihoyat xilma-xil shakl va ko'rinishlari bilan insonni qurshab turgan moddiy olam, butun mavjudotdan iboratdir. “Tabiat” tushunchasini “Borliq” tushunchasi bilan aytmalchilmaslik lozim. Shuningdek, tabiat tushunchasi materiya tushunchasiga yaqin turadi. Demak, tabiat xilma-xil jismlardan tashkil topgan materiya [5, B.235]. Insonning tabiatga munosabati masalasi turlicha taraqqiyotning turli bosqichlarida turlicha namoyon bo'la boshlaydi. Ibtidoiy odam uchun tabiat butunlay ilohiylashgan bo'lganligi bilan xarakterlidir. Mifologik tafakkur hali tabiat bilan insonni bir-biriga munosabatini to'g'ri belgilash uchun muayyan asos bo'la olmasdi. Tabiat haqidagi bilimlarning ortib borishi, unga nisbatan muayyan qarashlarning shakllanishiga olib kela boshlaydi [5, B.236].

Potenzizm bilan bog'liq tasavvurlarda kishilar totemga, ya'ni o'simlik yoki hayvonning yordamiga muhtoj bo'lganlar. Totemlar e'zozlangan, ulardan o'ldirish va otish mumkin bo'lmagan. Avvallari totemlar sifatida faqat hayvonlar, shunda ham ov hayvonlari e'zozlangan. Biroq, keyinchalik qarindoshlik munosabatlari boshqa hayvonlarga ham, ba'zi hollarda esa o'simliklar, tabiat hodisalariga (yomg'ir, quyosh, shanol va hokazo) ham tarqalgan. Totemlar haqida rivoyatlar to'qilgan. Bular

Sehrgarlik — odam, hayvon va tabiatga g'ayritabiiy yo'l bilan ta'sir o'tkazish maqsadida bajariladigan xatti-harakatlar va bid'atlar. Sehrgarlik harbiy barcha dinlarning asosiy tarkibiy qismlaridan biri ekanligi bilan ajralib turadi [4, B.35]. Sehrgarlik turlaridan davolash va ob-havo sehrgarligi tabiiy va koinotga oid bilim va urfodatlar avlodlardan-avlodga o'tkazilishiga asoslanib bo'lmaydi. Ya'ni ko'pgina xalqlarda, xususan, Sharq xalqlarida (to'zbeklarda ham) dunyoning kuchi bilan kasallikni daraxtlarga ham o'tkazib yuborish mumkin deb hisonilgan va bu bilan bog'liq marosimlar bajarilib kelmoqda [4, B.40].

Shu bilan birga, suv, yerning muqaddasligi nafaqat ta'limotida, balki xalqning yashash tarzida ham aks etgan. Shu bilan birga, suv, yerning muqaddasligi nafaqat ta'limotida, balki xalqning yashash tarzida ham aks etgan.

[illegible][illegible]

ko'ra baxtiyor bo'lgan joy — bug'doy, yog'li va
qaynayotgan" [2, B. 101].

[illegible]

38-o'yatida: "Yerdagi biror jonivor va biror ikki o'qitilarni parvarisht qilishni quyidagi suralarda targ'ib qiladi: "U (Alloh) shunday zotki, (so'ritoklarga) bog'larni, (rang va ta'mda) xurmo va mevali daraxtlarni, (rang va ta'mda) zavqum va anorlarni paydo qildi. Meva hosil

totemning avlodlari to'g'richidagi afsonaviy timsollardan iborat edi. Bu afsonalarda avlodlar hayvon ko'rinishida, ba'zan hayvon nomi qo'yilgan odam qiyofasida gavdalangan [4, B.27]. Bu afsonaviy avlodlar go'yo ov qilganlar, har xil marosimlarni bajarganlar, ko'chmanchiлик qilganlar. Masalan, Avstraliya qabilalari urug'lari ayni vaqtda totemlarga ajralgan guruhlar bo'lingan. Bu urug' – totemlar birorta hayvon, ba'zi o'simlik guruhlariga bo'lingan. Bu bilan avstraliyaliklar o'zlarining mazkur hayvon taqdimotini ta'kidlaganlar. Bu ta'kidlashlarini ta'kidlaganlar. Ayni paytda avstraliyaliklar totemlar haqida ko'pincha quyidagilarni ta'kidlaganlar: 14 B.28.

[illegible][illegible]